

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLV. évf.

Julius—Augustus

4-ik füzet.

Dávid Ferencz, az unitarius reformator.

A kijelentés folytonos, mint az Istennek minden más munkája. A fejlődés örök törvénye megállást nem ismer sem a természeti világban, sem a szellem országában. A kijelentés és fejlődés törvénye szoros kapcsolatban vannak egyik a másikkal. A milyen mértékben érvényesül a fejlődés törvénye az emberek lelki világában, olyan mértékben válik szellemibbé a kijelentés. A kik a kijelentést befejezettnek szeretik tekinteni; a kik azt hiszik, hogy néhány érthetetlen dogmában van kifejezve az Istennek végső akarata az emberekhez: azok az életnek legfőbb elvét, a fejlődés örök törvényét tagadják meg. Pedig ez a törvény föltétlenül uralkodik mindenütt, a hol az élet jelei mutatkoznak. Haldoklás már az az élet, a melyik tovább fejlődni nem akar.

A kijelentés folytonosságán alapuló fejlődés olvasható le az unitarismus egész történetéből. Mi ezt nyíltan bevalljuk s esodálkozunk, hogy ezen megütődnek sokszor még olyanok is, a kik különben a szabadabb protestans szellemnek a hivei és munkásai. Az unitarismus nem egy megkövesült rendszer, nem holt dogmák halmaza, mely megköti a lélek szárnyait s az embert a saját belátása ellenére akarja üdvözíteni. Az unitarismus egy vallási irányzatot jelent, a melyet nem külső tekintélyek vezetnek, hanem az emberi ész és lelkiismeret kormányja alatt áll. Közkinés az, melyet egyetlen ember sem foglalhat le magának. Ez irányzat hivei közé nyugodtan számítjuk mindazokat, a kik a történelem folyamán a vallási tekintélyek uralmát megtörni s az ész jogát és a lelkiismeret szabadságát diadalra juttatni akarták. Ez irányzat alapvetői Jézus és az apostolok voltak. Bár sok tekintetben eltértek egymástól s lényegesen különböztek a mai unitarismustól, mégis ez irányzat munkásai közé számítjuk a monarchianusokat, Samosatai Pált, Áriust, Servétet, Socinus Faustot és mindazokat, a kik az ész

jogára hivatkozva, az Isten egysége érdekében szót emeltek az evangélium meghomályosítása ellen.

Az unitarismus legigazibb képviselője Erdély kiváló reformatora: *Dávid Ferencz*. Az ő egész élete, vallási fejlődése, az igazság után való szomja mutatja, hogy a vallás és dogma közötti különbséget felismerte, hogy előtte sokkal lényegesebb a vallás, mint a dogma, a mely sokszor csak arra való, hogy a lélek szárnyait megkösse s az embert Istentől elzárja. Ez elvi álláspontból kiindulva, csak fejlesztette az unitarius irányzatot, de azt megállítani, dogmai rendszerrel betetőzni nem volt szándékában. Jól tudta, hogy mint a folyamat futásában feltartóztatni nem lehet: úgy az eszmék és igazságok a maguk diadalmas útjukon semmiféle rendszer által meg nem állíthatók. Ideális lelke sokkal inkább bizott az igazságok legyőzhetetlen erejében s azoknak végső diadalában, minthogy azokat formulálni szükségesnek tartotta volna. Próféta ő, ki nem a jelennek, hanem a jövőnek él és dolgozik. Nem könyvekbe, hanem a lelkekbe akarta beírni vallását. Pap és szónok, ki nem a betű, hanem az élő szó erejével lesz reformator. A XVI. százbeli erdélyi hitvitáknak vezéralakja. A királynak szeretett papja s Kolozsvárnak közkedveltségű prédikátora. Vallásos nézeteit úgy a szószéken, mint a vitázó termekben először élőszóval fejti ki s azután foglalja írásba. Különösen kedvelt hívei előtt nyilatkozik meg lelke teljes őszinteségében. Prédikációi igazságot szomjuhozó lelkének egy-egy darabjai. Nemhogy másokat akart volna megkötni, de önmagára nézve sem ismert megállást a vallási fejlődés útjain. Élete a fejlődés nagy törvényének kézzelfogható bizonyossága. A mint ő maga érezte: úgy másokba is a rideg dogmák helyett az igazság vágyát s biztos győzelmének a reménységét akarta beírni. Ez érzelem vezette őtet nehéz pályáján diadalról diadalra s ez dagasztotta keblét még a dévai vár börtönében is.

A szó igazi értelmében vett reformator volt, mondhatni radikális reformator. Éles szeme volt meglátni azt, a mi rossz. Ehez járult rendíthetetlen erkölcsi bátorsága: szembeszállani a visszaélésekkel. Mint általában minden igazi reformator a küzdelemnek kettős útján halad. Először meggyöngíti az ellenfél álláspontját, kimutatja annak a tarthatatlanságát; másodszor bizonyítja a saját álláspontjának helyességét. Ebből önkény

következik, hogy Dávid Ferencz is egyfelől „romboló“ munkát végzett, a mit ellene vádul is szoktak felhozni. Igen, mert sok hamis bálványt lerombolt s köztük az emberi körmönfont okoskodáson épült háromságtant. De hát nem ugyanezt tette Luther, Zwingli és Kálvin, midőn a hamis Babylon mesterkélt falait ontogatta. Azonban Dávid Ferencz nem elégedett meg a rombolás munkájával. A romok eltakarítása után építgette az ő lelke idealjának a templomát. Theológiája negatív, a mennyiben tagadta azokat, a melyeket lelke tévelygéseknek ismert, de van benne annyi positívum, a mennyi a hívő lélek vallási szükségleteit teljesen kielégíti. Dávid Ferencz nagy mester a romolásban is, meg az építésben is. Kezében a bibliával s lelkében az igazság biztos győzelmének a hitével, bátran szembe néz legvakmerőbb ellenségével is. A mig bírja a szó hatalmát; a mig forgatni tudja az ige fegyverét: addig lelkesedéssel követi őt Erdély népe a keresztényi igazságok különböző fokozatán egész az unitarismusig.

Különösen meglepő Dávid Ferencznél az a vágy és szomjuság, a mely őt csaknem ellenállhatatlan erővel vitte a tökéletesedés útján előre. Vannak, a kik ezt ingadozásnak szeretik feltüntetni, holott ez a legerősebb elhatározásra és legnagyobb fokú bátorságra mutat. Körülveszik őt a földi jók. Bir egy fényes és jól fizetett püspöki állás minden előnyével. Mindezek nem kötik le lelkét, kész ott hagyni bizonytalan jövőért, csakhogy lelkében az igazság szomját kielégíthesse. Nem kábitja el fejét s nem zsibbasztja el lelkét a sokaság hite, hiveinek rajongó szeretete, a tömeg lelkesedése, a mely őt az igazságoknak valamely fokán körülvette. Sokszor hangoztatja azt a mai napig is meg nem értett tételt, hogy az igazság ereje nem attól függ, hogy hányan vannak mellette s hányan küzdenek érte. Az igazság akkor is igazság marad, ha az egész világ elfordul tőle; mert annak örök élete van, mint magának Istennek. Egy újabb és tisztább igazságért kész elszakítani magát hivei sokaságától s azoknak rajongó szeretetétől. A mint maga mondja: „soha sem kell azt kérdeznünk, hogy a világnak nagyobb része micsoda hitet tart“.

Ha a sokaság magatartása meg nem állította útjában, még kevésbbé az egyes elismert tekintélyek. Az Agoston Lombardus, Bonaventura, Scotus, Aquinói Tamás és a többi sofisták

munkáját „haszontalannak“ mondja, mert írásaikkal meghomályosították az Istennek ismeretét, hogy nem mint azokkal építették volna az embernek lelkiismeretét“. ¹ Ezért mondja, hogy „a más emberek vélekedésében nem kell megátalkodnunk, akármely méltóságban legyen is“.

Nem támaszkodhatunk továbbá a concilliumok végzéseire, a zsinatok határozataira. Ezek is sokszor tévedtek és egymásnak ellentmondottak. Ha ezek után indulunk, még nagyobb tévedésekbe esünk. Ugy szintén az egyház a maga hagyományával, dogmaival, papságával és külső diszleteivel nemhogy előre vezetne az igazság útján, hanem még elzárja azt előttünk.

Ha tehát nincsen semmiféle külső tekintély, a mi üdvünk-ről biztosíthatna, akkor mit tegyünk, hova forduljunk? Ez a kérdés különösen jogosult azon emberfogalom mellett, a melyet Luther és Kálvin fejtettek ki. Szerintük az ember egy tudatlan és tehetetlen lény, ki az első bűn következtében annyira megromlott, hogy a jóra teljesen alkalmatlan. Ebben az emberben ok nélkül keresnök az üdvösségnek legkisebb eszközét. Önmagára hagyatva tehetetlen. Az első reformatorok az embernek ezen a fogyatékoságán és teljes tehetetlenségén úgy segítettek, hogy a Pál apostol nyomán fölvtették „a hit által való üdvözülés“ tanát. A mennyire szélsőség volt a kath. egyháznak a külső cselekedetek érdeméről való tanítása, éppen olyan szélsőségekbe ment át az első reformatorok „sola fide“ tana. Eltekintve attól az ellentmondástól, hogy a teljesen megromlott és minden jóra alkalmatlan ember miképpen lehet alkalmas a Jézusban való „hitre“, a mi egyetlen föltétele az üdvösségnek, főhibája abban van, hogy az örökkévalót az időszerütől teszi függővé. És ez által az embert, a ki addig az egyház szolgája volt, éppen olyan erővel adta a dogmatikai Jézus szolgálatára. A protestantismusnak e hibájára szépen rámutatott Strausz az ő „Leben Jesu“-jában: „Az ember üdvössége vagy érthetőbben szólva azon lehetőség, hogy rendeltetését betöltse, a benne levő erőket kifejtse s ezzel a jóllét megfelelő mértékében részesüljön, lehetetlen, hogy oly tények elismerésétől függjön, melyek fölött ezerek közül alig egynek van módja alapos vizsgálódást tartani s végül még ez az egy sem képes biztos eredményre jutni.

¹ Az egy Atya Istennek és az ő áldott szent fiának, az Jézus Kr.-nak Istenségekről igaz vallástétel. (:) ija.

Ebben örökre igaz a van az öreg Raimarusnak. Hanem, a milyen bizonyos az, hogy az emberi rendeltetés általános és mindenki által elérhető: úgy az elérés feltételének is minden embernél közösnek kell lenni. Ez nem lehet egy történetes, kívülről jövő történetismeret, hanem szükséges értelmi ismeretnek kell lenni, melyet mindenki magában feltalálhat.¹

A Dávid Ferencz reformatori működésének egyik jelentősége éppen abban áll, hogy ő a protestantizmusnak ezt az ellenmondását és hiányát megértve az üdvösség föltételét visszahelyezte magába az emberbe. De ezzel az emberfogalom fejlődésének is hatalmas lendületet adott. Szerinte az ember Istennek teremtménye, ki az ő képét és hasonlatosságát viseli. Az első teremtés csak a testi és földi embert alkotta, de a második, melyet Jézus által végzett az Isten, életet, lelket és szellemet adott az embernek. Az ember a „világosság fia“ s mint ilyen bir az „istennek ismeretével és minden titkoknak világosságával“. Ebben a belső ismeretben van a mi üdvösségünknek a forrása, mert a mint mondja „Ignoti nulla cupido“.² Az embernek nincsen arra szüksége, hogy külső tekintélyek biztosítsák üdvössége felől. „Szívvel hiszünk az igazságra“. Ott van bennünk egyfelől az igazság lelke, másfelől az ész, szív és lelkiismeret. Ezek a mi legbiztosabb vezetőink az üdvösség útján. Nem az egyház, nem a hagyomány, nem a papság, nem az üres cselkedetek, sőt még nem is a pusztá hit; hanem maga az ember az ő lelki tehetségeivel az üdvösség szerzője. Az ember ömagának áll vagy esik. Akarata ellen senki sem üdvözül; de erős akarattal mindenki elérheti célját. Ilyen gondolatokkal Dávid Ferencz az „én“-nek, az egyéniségnek lett apostola és előrelátó prófétája.

Az emberi ítéletnek van — szerinte — alávetve a *biblia* is. Nagy mondás, merész lépés ez akkor, a mikor az inspiratio tana lekötözve tartja a lelkeket, a mikor az ember a betűimádás által vélte üdvét biztosíthatni. De azért nem habozott. Nagyrabecsülte a kijelentést, mint Isten ígését. Hiszen ez ad

¹ Idézve Lang H. „Ker. dogmatika“ 169 l.

² Első része az szentírásnak külön külön részeiből vöt prédicacikknak az Atya Istenről, ennek pedig az ő fiáról, az Jézus Krisztusról és az mi örökségünknek pecsétiről a sz. Lélekről. Irattattak Dávid Ferencztől, a megfeszült Jézus Krisztusnak szolgájától. 1569. S 4+5.

tekintélyt és méltóságot úgy az egyháznak, mint a papságnak. De hogy kellő fogamatja legyen, kezelni is kell tudni. Hiszen mi az oka az egyházban előállott sok zürzavarnak, visszavonásnak és egyenetlenségnek? Az, hogy eltért a világ Isten igéjétől s a helyett, hogy követte volna az ész és lelkiismeret tanácsát, hallgatott olyan tanítókra, a kik nem a tiszta igazságot keresték, hanem önző czélokat szolgáltak. Az Isten igéjének a magyarázásánál soha sem kell arra figyelni, hogy mit kíván az egyház, mit mondott egyik vagy másik biblia magyarázó, hanem hallgatnunk kell „a lelki ember itéletére“. Az itélet megalkotására nézve elfogadja az „analogia scripturae“ eljárását, midőn így szól: „Az irásnak igaz értelmét ugyanazon Istennek igéjéből kell vennünk, mert ha mi homályos mondás találhatik az irásban, világosabb mondással kell azt megmagyarázni; miért hogy pedig oly mondás az irásban nincsen, melyhez hasonló ne találhatnánk, szükség, hogy a világosabb a homályost magyarázza“.¹ Luther azt mondta, hogy „a mi nem tanítja a Krisztust, az nem apostoli, ha mindjárt Pál vagy Péter tanítaná is. Viszont, a mi Krisztust prédikálja, az apostoli volna, ha mindjárt Pilátus vagy Herodes tenné is“. Dávid Ferencz szerint is a szentírás próbaköve a Krisztus. „Az irásnak élete és lelke a Krisztus, melyet a ki megismer és igaz értelmét vette, az az egész bibliának a magyarázatjában szabadon előre mehet“. Ebből következik, hogy szerinte értékesebb az evangelium, mint a törvény. „Az uj-testamentumban — mondja — Istennek irgalmassága, jóvolta és a bűnösökhöz való szerelme mutatott meg a Krisztusnak és az apostoloknak prédikálása által, mely annak előtte a törvényben csak ábrázott és árnyékokkal befedeztetett volt és kevésbé ismerték azt és mintegy tükörnek általa látták meg“. A törvény vala a jövő jóknak árnyéka, az evangelium pedig a megadatott jelenvalóknak világossága. A törvény különbözteti vala a körülmetélt zsidókat a körülmetéletlen pogányoktól. Az evangelium pedig összeszerkeszti és mindenféle szentségeket egyesít. A törvényben cselekedeti és testi igazság vagyion, az evangeliumban pedig léleknek és életnek igazsága“.² Ha tekintjük azt a dogmatikai várat, melybe még a későbbi protestantismus is a bibliát minden emberi műtől különzárva tartotta; ha figye-

¹ U. o. Bi.

² G i i + 6.

lembe vesszük azt a rideg betüimádást, a mi annyi szerencsétlen visszavonásnak lett az okozója; végül, ha számba vesszük az új kornak azt a törekvését, mely a bibliát mint emberi művet emberileg akarja elbírálni és értékelni: akkor a Dávid Ferencz fenti nézetei úgy állanak előttünk, mint egy távoli fény, mely a messzi jövőbe veti sugarait.

A Dávid Ferencz bátorsága és radikalismusa a *szentháromság* dogmájának a bonczolgatásában tűnik ki a leghatározottabban. Hiszen már előtte többeknek lelkében támadtak kételyek e sajtáságos tan iránt. Ha az Isten egy, akkor miért három és ha három, akkor miért egy? Olyan kérdés ez, a mely a reformatio korában is sokakat foglalkoztatott, sőt a Luther és Kálvin lelkében is felmerült e kérdés. De náluk még sokkal nagyobb tekintély volt a dogma, minthogy az ő kétségük megbánhatta volna. Elfogadták hát a „pápás tudományt“, úgy a mint kapták. Sőt Luther inkább a józan ész kárhoztatta s azt az ördög és sátán fajzatának nevezte azért, hogy a legrégebb és legszentebb hagyományok iránt is kételyt támaszt a lélekben. Nála még győzött a tekintély-hit az ember józan ítélete és belátása fölött.

Azonban már a Dávid Ferencz által alkotott ember fogalom mellett a lelki tusának ilyen kimenetele nem lehetett. Szerinte az ember mindent vizsgál és ítél. Az egyház bármennyire a kereszténység központjába helyezte a háromság tanát; bármennyire is tette azt a kereszténység lényegévé; a scholasticismus bármilyen erővel bizonyitgatta, hogy azt hinni kell, mert érthetetlen: Dávid Ferencz mégis a saját, emberi ítéletének a mérlegébe tette. Mi is az a szentháromság? Hogy az Isten egy lényegében vagy állatjában, de három személyében. Milyen különös, idegen és érthetetlen beszéd ez az előtt, a ki gondolkozni is tud fölötte és a ki a bibliával is összehasonlítja. „Állat“, „lényeg“, „személy“, honnan vannak ezek a kifejezések és mi az értelmük. Dávid Ferencz az emberi szokásból vett beszédnek mondja, melyről a szentírók mit sem tudtak s melyet először Tertullian hozott be az egyházba. Mózes és a próféták, Krisztus és az apostolok sokat beszéltek Istenről, de olyan értelemben, mint a háromság hívők vallják, soha sem voltak felőle. Azért az állatnak, lényegnek és személynek nagyhangu fejtegetése csak hiában való és üres beszéd, mint a „fel-fujt hólyag“ vagy a „viasszal összeragasztott dió-haj“. Az Istent,

kit az egeknek egei be nem foghatnak, miképpen lehetne egy állatba rekeszteni.

Még feltűnőbb ellentmondás a háromság dogmájában az, a mely az Atyának és fiúnak egyenlőségét hirdeti. Ezt józan észszel fölfogni nem lehet akkor, a mikor a biblia lépten-nyomon az Atya és fiu közti különbséget tanítja. Az Atya a teremtő, a fiu a teremtett. Az Atya soha nem született, soha ember nem volt, soha nem küldetett, nem szenvedett, meg nem halt és fel nem támadott. De a fiu mindezekon keresztül ment s mindeneket az Atyától kapott.¹ Az Atya teremt a fiu által, üdvözt a fiu által, de nem megfordítva. Így az Atya segítségül hivatik a fiu nevében, de nem viszont; a fiu szintén segítségül hívja az Atyát, de az Atya soha a fiut. Tehát nincs meg az egyenlőség és azonosság az Atya és fiu között, a mit a háromság hívők vallanak.² Ha mégis valaki ragaszkodik a szentháromsághoz, annak el kell fogadnia azt is, hogy a Krisztus nem az Atyának, hanem a háromságnak a fia, a miből viszont az következik, hogy a Jézusnak három Atyja volt: Az Atya, a logos és a szentlélek. Ezt pedig a háromság hívők nem fogadják el.³

Nem csak ellentmondásokkal teljes a háromságtan, hanem biblia ellenes is. Azok a szentírásbeli helyek, a melyekre a háromsághívők támaszkodnak, nem bizonyítanak semmit mellette. Avagy miféle czimen akarják a szentháromság bizonyítására használni azt a bibliai kifejezést: „Teremtsünk embert“. Hiszen ez igékben semmi vonatkozás nincsen az Isten lényegére és személyére nézve. Ezek tisztán és kizárólag az emberi teremtésre vonatkoznak. Ha elfogadjuk is azt, a mit a háromsághívők tanítanak ez igékkel kapcsolatosan, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy Istennek a teremtésben segítő társakra volt szüksége. Ez pedig határozottan ellenkezik a biblia tanításával, a mely lépten-nyomon azt mondja, hogy Isten egyedül a teremtő. Vagy ha már okvetlen több személyt akarnak érteni itt, miért értenek éppen hármat.⁴ Hiszen e többes kifejezés alatt éppen olyan joggal érhetnének kettőt vagy többet is. Ilyen ellenmondá-

¹ G. i. i. + 3.

² A II.-ik gyulafehérvári disputációnak D. F. féle jegyzőkönyve J. i. i. j. + 1.

³ Predikáciokról Fi.

⁴ U. o. H. ii. + 1.

sokba esik az, a ki eltér az irás helyes magyarázatától s azt akarja kihozni belőle, a mi benne nincsen.

Egy másik használni szokott érv a szentháromság mellett I. Ján. 5. r. 7. v.-ben van, a mely így szól: „Hárman vannak, a kik bizonytságot tesznek a menyben: Az Atya, az Ige és a szentlélek és ez a három egy“. Dávid Ferencz szerint ez igék sem bizonyítanak a háromság mellett, mert ellenkeznek a János levelének többi részével és egész irányával. Nem is tartozik ez a bibliához, hanem utólagos betoldás, a miért komolyabb irás-magyarázók nem is foglalkoznak vele.

A keresztelési formula is egyike azoknak a helyeknek, a melyekkel a háromságtant bizonyítani szokták. De szerinte ez nem szól semmit az egy állat és három személy mellett, hanem azt teszi, hogy keresztelkedünk „Az Atyának ő nevében, ki mi hozzánk úgy mint fiaihoz jó kedvvel és jó akarattal vagy, mi belénk öntvén a fúságra választásnál az ő lelkét, kinek általa ezt kiáltjuk: édes Atyánk és nem rettegünk ő tőle, mint kegyetlen bírótól, mint azok, a kik a kegyetlen mesternek és törvénynek az ő fenyegetése alatt fekütnének. Az fiunak pedig ő nevében úgy mint kinek általa az Atya minket megakart tartani és mi bennünk új életet, megboesátván minden bűneinket, akar építeni és feltámasztani, a szent léleknek pedig nevében, minemű üdvösséget az Atya Isten minékünk rendelt és szerzett az ő fiában“.¹

Dávid Ferencz nemcsak rombol, hanem épít is. Egyfelől lerombolja a háromságtant hamis bálványát, melyet az Antikrisztus épített a bibliával ellentétben, de másfelől felépíti a lelkekben az egy igaz Isten hitét. „Egy az Isten“. Ez nem üres beszéd, hanem élő és létező valóság. Annyira be van írva a lelkekbe az egy Isten hite, hogy azt nem is kell hosszasan bizonyítani. Már a pogány bölcséket: Platot, Aristotelest, a világ rendjének a vizsgálása az egy Isten hitéhez emelte. A próféták is ezt az egy Istenben való hitet ápolták. Jézus és az apostolok ezt tanították. Olvasd el az egész bibliát s mindenütt ezt fogod találni benne. Az első keresztény atyák: Ignatius, Ireneus, Hillarius, Chrysostomus, mind csak az egy Istenben való hitet predikálták. Ez az egy Isten nem csak a világnak egyedüli teremtője, hanem egyetlen és kizárólagos forrása

¹ U. o. K.

minden jónak. Sokféle eszköz van az ő kezében, a melyekkel a világot, az emberiséget fentartja és kormányozza, de segítő társa nincsen, neki ilyesmire szüksége nincsen. Mintha az első keresztény százévek monarchianusainak a hite ébredt volna föl a Dávid Ferencz lelkében bizonyságául annak, hogy az igazságot csak elnyomni, de megsemmisíteni nem lehet.

Azonban a Dávid Ferencz által tanított egy Isten nem a zsidók Jehovája, nem is a törökök Allahja. Az ő Istene a Jézus Atyja. Ezt nagyon fontosnak tartja s nem győzi eléggé hangsúlyozni. Miért? Azért mert a Jézus Atyjában való hit vezet az *istenfiuság* tudatára. Ez pedig azonkívül, hogy számtalan kötelességnek a forrása, mindenek fölött keresztényekké teszen. Tehát nem egy képzelt dogmában való hit, hanem az istenfiuságnak a tudata s az ebből származó kötelességek teljesítése teszen keresztényekké. Milyen fenekölt magyarázata ez a kereszténység lényegének. Ma is tanulhatnának belőle azok, a kik hiában való külsőségekben helyezik a kereszténységet s üres jelszavakkal takargatják a lényeg hiányosságait. Az igazi kereszténység lélek és élet. Ezt vallotta Dávid Ferencz s ezt hirdetik az ő szellemi örökösei is.

Ha mégis volnának, a kik a Jézus Atyjában való hit mellett bizonyítékokat keresnek, azokat Dávid Ferencz a bibliához utalja, melyben számtalan helyen jelentette ki Isten ezt az igazságot azért, hogy mi kettő, vagy három istenről ne gondolkozzunk, hogy elménk ide s tova ne kalandozzon és hogy könyörgéseinkben legyen kire tekintenünk és kinek könyöröggünk, tudniillik az *Atya Istennek*, a mint erre maga Jézus tanit: „Valamit kértek az Atyától az én nevemben“, továbbá „mikor könyörögtök ezt mondjátok: „Mi Atyánk ki vagy a mennyekben“. ¹ A Dávid Ferencz predikációi 1569-ben jelentek meg. A fenti idézetekből világos, hogy ő már ekkor *csak* az egy Istenhez, az Atyához való könyörgést tanította. Mégis tíz évvel később mint újítót itélik el. De az a harc és küzdelem, a melyet az egy Istenség fogalmának a tisztázásáért megvívott, az a halál, melylyel az igazságot megpecsételte, helyet biztosít neki azon halhatatlanok sorában, a kik a kereszténységért vértanuságot szenvedtek.

A kereszténység történetében az istenfogalommal össze-
forrva jelenik meg a christologia, a mint a háromságban Istent

¹ E i i i + 5.

és Jézust egygyé olvasztotta. Ennek a christológiának főhibája, hogy az Istent és az embert, az örökkévalót és az időszerüt, az eszmét és a történelmet összezavarja. Ebben a zavarban teljesen elveszett a Krisztus igazi alakja. Az eredeti Krisztus eltűntével a dogmatikai képzelődésnek tág mezője nyílott. Ezen a mezőn termettek a názáreti Jézustól teljesen eltérő, sőt azzal homlok egyenest ellenkező Krisztusi-alakok, a melyek az ember és Isten között megszámlálhatlan fokozatban és változatban foglalnak helyet.

A Dávid Ferencz reformatori munkája oda irányult, hogy a kereszténység kebelében fölszínre jutott élettelen Krisztus alakoknak, különösen pedig a szentháromság egyik személyeképpen föltüntetett Krisztusnak a lehetetlen, az ész és történelem ellenes voltát feltüntetve visszaállítsa a történelmi Jézus személyiségét. Azét a Jézusét, a ki született, élt, küzdött, szenvedett és meghalt, a ki mi vérünkből való vér, a ki istennek elsőszülött fia, de a ki által mindnyájan Isten fiaivá lehetünk. Ilyen irányu törekvéseivel a reformationak egy újabb irányt adott és újabb czélt jelölt, a mely czélt szolgálták és szolgálják újabban mindazok, a kik a názáreti Jézus élettörténetének a megírása és tisztázása által mind kézzelfoghatóbbá teszik, hogy ő valóságos ember és semmi egyéb mint ember volt. Dávid Ferencz e téren is az uttörő nehéz szerepére vállalkozott. De itt is bebizonyította, hogy az ő prófétai szeme a századokon keresztül messzire előrelátott. S ha a saját korában egész munkát nem is végezhetett, az nem kisebbíti reformatori működésének a jelentőségét.

Az a Krisztus, a kit Dávid Ferencz tanított, különbözött mindazoktól a Krisztus alakoktól, a melyeket előtte a dogmatikai képzelődés formált. Ő mindeniket az evangelium és a józan ész ítéletén keresztül bocsátva, önállóan alkotta meg a maga Krisztusát, a mely a legközelebb állott a synoptikusokban megjelenő történelmi Jézushoz. Hogy Dávid Ferencz azt a Krisztus alakot, mely a háromság egyik személyét alkotta a keresztény tanban, elvetette, azt a fentiek után nem kell említenünk. De elvetette a *Sabellius* tanát is, a ki a Krisztust csak *nevezet* szerint tartotta Istennek. Nem értett egyet Ariuszsal sem, a kinek tanítása szerint a Krisztust a világozosságból teremtette Isten, s istenségére nézve kisebb az Atyánál. A

Servét „isteni emberét“ valamint *Socinus*nak az Istenség méltóságához jutott emberét sem fogadta el. Szerinte Krisztus szűztől született, de az Atyának szent lelke által. És a miképpen mi születésünknel fogva atyáinknak és anyáinknak a természetében részesülünk: úgy részesült a Jézus az Atyának természetében és minden istenségnek a javaiban.¹ A Krisztus istensége tehát nem pusztán nevezet szerint való, a mint Cyrus és Mózes neveztetnek isteneknek; nem is hasonlatosság szerint való, a mint Árius vallotta, nem is idő szerinti, nem is fogadás (adoptatio) útján nyerte, de nem is pusztá bálvány isten a Jézus. Dávid Ferencz így magyarázza a Krisztus istenségét: „A kinek te fia vagy, Atyád az teneked, annak természetit viseled, a ki tulajdon Atyád teneked, miképpen lehetsz idegen attól, hiszen nem csak nevét viseled annak, az semmikép nem lehet; mert ha a Krisztus az Atya istennek fia, bizony istennek és örök életnek kell vallanod, ha átkozott nem akarsz lenni.“² A Krisztus istensége olyan mint a „viz“, mely kifoly a kút főből, de azért ugyanaz a víz mint a forrás: azonképpen a Krisztusban is ugyanazon istenség van, mint az Atyában. De azért róla azt mondani, hogy *ugyanazon* isten mint az Atya, éppen olyan tévelygés. mint azt állítani, hogy *más* Isten. Nincsen más istenség, mint az Atyáé. Az Atya a maga istenségét közölte a fiúval is.³ „A miképpen a viasz a pecsétnek formáját, melyet reányomunk, ábrázatképpen befoglalja és kimutatja: azonképpen a mi a láthatatlan istenségben vagyon befoglaltatik és kimutatattatik a Krisztusban.“⁴ Ezért a Krisztus felette áll minden más prófétáknak. Az Atyát általa találhatjuk meg, idvességünk csak általa leszen. Ő a mi fejünk és Atyánk fia. Jézus a „tükör“ kiből meglátjuk az Atyát, a „kincses láda“, melyből üdvösségünket merithetjük, „ajtó“, a melyen át juthatunk Istenhez, „pásztor“, ki az eltévedt juhokat keresi, „bárány“, a kit Isten áldozatul adott“. De óvakodnunk kell attól, hogy túlságosan felmagasztaljuk s olyan tiszteletet adjunk neki, a milyen csak az Atyát illeti, a kitől mindenek vannak.

Krisztus mindazokat a jókat, a melyeket Istentől vett, közli mi velünk. Ő nem csak egyedül örököse az Atyának. Mi mindnyájan örökös társai vagyunk neki. A mint ő Istennek fia, úgy

¹ L iij + 4. — ² D iii j. — ³ D iii j + 3. — ⁴ E iii.

mi is általa Isten fiai lehetünk. A miképpen ő megelevenült a születésben, úgy életet ad minékünk is. A miképpen a Krisztus az ő fogantatásában beteljesítették az Atya Istennek minden istenségével: azonképpen mi mindnyájan az ő bőségéből veszünk és ujjonnan való erővel felöltöztetünk és Isten templomává szenteltetünk.¹

A szentháromság harmadik személye a szentlélek. Dávid Ferencz bőven és szépen fejt ki erre vonatkozó nézeteit is. Miután sorra megeczáfolja azokat az érveket, melyeket istensége bizonyítására szoktak használni, kifejti a maga felfogását is. Mindenek előtt különbséget tesz a bennünk levő okoskodó lélek és a szent lélek között. Az elsőt szülőinktől kapjuk. A második a világosság atyjától száll reánk. A szent lélek a bibliában „szél”-nek nevezetik, mert „miképpen a szél láthatatlan és megfoghatatlan ingadozás, mindeneket minden megtartóztatás nélkül mozdítván, azonképpen az Isten megfoghatatlan és láthatatlanképpen az ő hatalmának általa azoknak szívöket felindítja, kiket önmagának választ”.² Nem csak kívülről hat a szent lélek, hanem bennünk élő örök munkás erő. A mint Dávid Ferencz mondja: „A szent lélek nem egyéb, mint az isteni természetnek és életnek ereje, mely a mikor mi belénk öntetik, nem a mi életünk szerint élünk, hanem az Istentől adatott élet szerint. Nem csak szélhez hasonló a szent lélek, hanem hasonló a „viz”-hez, a mely minden tisztátalanságot kimos,³ hasonló a „tűz”-höz, mely éget, világol és melegít; az „olaj”-hoz vagy „kenet”-hez; mert az isteni kegyelmet közli velünk, Dávid Ferencz különbséget teszen az ő és új testamertomi szent lélek között. Amaz a szolgaságnak, ez a fiaságnak lelke. Amaz külsőségeken nyilvánult, ez pedig valóban megszentel.

Ezekben kívántunk röviden rámutatni ama merész lépésre, melyet Dávid Ferencz a kereszténység történetében előre tett, a mely őt egy új irányzat apostolává s a vallási szabadelvűség zászlótartójává tette. A mikor a nagy Luther az ész ellen harezolt, akkor ő az ész jogaira hivatkozott. A mikor a többi reformatorok az ember tehetetlenségét és tudatlanságát hirdették, akkor ő döntő befolyást engedett vallási kérdésekben a lelki ember ítéletének. A mikor a „hit” által való üdvözülés

¹ L iij+5. — ² E c 4+1. — ³ Ff.

gondolata foglalta el a lelkeket, ő akkor hirdette a tudás jogait, az ismeret erejét. És ezzel alapvetője lesz annak az irányzatnak, mely a vallásban az ész és szív, a hit és tudás áldott összhangját megteremti.

Ezek után még egy kérdést kell feltennünk. Vajjon Dávid Ferencz önálló reformátor volt-e vagy a mások tudásából és lelkéből táplálkozott? Ezt a kérdést annál inkább fel kell tennünk, mert egyesek úgy mutatják be őt, mint a ki csak látszott vezérnek és reformatornak, de alapjában a Blandrata befolyása alatt volt egész életében. Az bizonyos, hogy ismerte úgy a saját korának, mint az azt megelőzőt időknél keresztény irodalmát. Olvasta az egyházi Atyáknak, a scholastikus bölcseletről írásait. Luthernek, Calvinnek, Servétnek műveit tanulmányozta. Blandratával az élő szó közvetlenségével tárgyalt vallási kérdésekben. Egyik vagy a másik adhatott újabb gondolatokat neki, megtermékenyíthette az igazságot folyton szomjuhozó lelkét. Ki határozhatná meg a létel kezdetét? Eljuthatunk-e bármely igazságnak a forrásához? Ki volt az első hívő vagy az első imádkozó? Kinek lelkében fogamszott meg legelőször az egyház vagy az állam eszméje? Ne kutassuk ezeket. Az igazságok mindig léteznek. Csak az a különbség, hogy az egyik ember fölfogja őket, a másik meg eszét és szivét bezárja előttük. Azt sem állítjuk, hogy az egy istenség eszméje legelőször a Dávid Ferencz lelkéből pattant ki. Ellenkezőleg valljuk, hogy az első öntudatos hívő unitarius volt, hogy Jézus és az apostolok is unitarius elveket vallottak. A Dávid Ferencz nagy érdeme abban áll, hogy ő őszintén kereste mindig az igazságot s mindent kész volt föláldozni az igazságért. Ez az igazi reformatori jellem. Annyit még is ki kell jelentenünk, hogy a ki az egyéniség jogait annyira tisztelte, a ki külső tekintélyek előtt soha meg nem hajolt, a ki egyéniségének elragadó erejével egy ország népét meg tudta hódítani, a kit még a halál rémalakjának az ijesztgetése sem tudott az igazságtól eltántorítani: azt „vezetett vezérnek“ mondani elfogultság nélkül nem lehet. És ha a magyarnak fő jellemvonása a nyíltság, őszinteség és bátor szókimondás: akkor Dávid Ferenczet magyar reformatornak is méltán nevezhetjük.

VÁRI ALBERT.

Dávid Ferencz és kora.

(Folytatás.)

A kolozsvári országgyűlés, noha csak hallgatólagosan, eltűrte a szakramentáriusokat. A lutheránusok szavukat küldötteik által a februárius 6—15-iki tordai országgyűlésen is hangoztatták s tiltakozásuk találkozott Novicampianus véleményével. Ez az öreg szerzetes doktor lelke mély megbotránkozásával látta az „eretnység“ terjedését s ha azt megakadályozni vagy éppen kiirtani nem is volt hatalma, legalább az uralkodó személyek lelkét akarta megóvni e „ragályos bajtól“. Római hitű meggyőződése együtt hangzott el a wittenbergistakéval; s a Petrovics hiveiből állott többség kimondá, most már pontosan formulázva, hogy mindenki azt a hitet követheti, melyet akar a régi vagy új szertartásokkal, csakhogy az új hit követői ne bántalmazták a régi hit követőit. Bár ezzel sem a katolikusok, sem az evangéliusok jogán nem esett csorba, e szabadszellemű nyilatkozat keserűséggel töltötte el a bizonytalan jövőért aggódók lelkét. Megrongált egészségére való hivatkozással Novicampianus Lengyelországba hazabocsáttatását kérte s Dávid Ferencz is irt Kassa város tanácsának, hogy ha az utazás eléggé megbízható lesz, Szent-György napján elfoglalja a neki ajánlott prédikátorságot. Hamarabb is menne, azonban a szakramentáriusokkal van még egy kevés elintézni valója. E végből június 13-ra Kolozsvárra zsinatot hívott össze, melyre Kálmáncsehit is meginvitálta, hiveivel egyetemben.

A zsinati meghívó kibocsátásakor Dávid Ferencz nem tudhatta, hogy a zsinat megtartásáig mekkorát változhat a világ. Pedig a pergő napok nagy meglepetést tartogattak. A királyné hazatértekor örömmámorban uszó Erdély lassanként kezdett kiábrándulni. A multkor még Ferdinánd-párti Kendy Ferencz csak azért hagyta el „hatalmas“ urát, hogy „felséges asszonyá-